

полагая, что пруссы и литовцы происходят из готов-аланов, часть которых после поражения на территории бывшей Римской империи вернулась обратно в Скандинавию и Прибалтику. Альберт Коялович, автор первой истории Литвы (1650), доказывал, что такими возвращенцами были не аланы, а герулы. Сложилось мнение, что балтийские племена принимали участие в великом переселении народов. В начале XX в. началось выяснение пути, по которому они подошли к Балтийскому морю. По мнению И. Басанавичюса, из Фракии путь вел до Дуная, а по мнению К. Буги — по Днепру и Оке. Теорию Басанавичюса подвергли критике лингвисты, а теорию Буги — археологи. И. Пузинас доказывал, что передвижение народов Литвы не коснулось. Следовательно, балты в Прибалтике являются автохтонами, и широко распространенное мнение, что литовский язык имел что-то общее с санскритом, несостоятельно.

IS ETNOLINGVISTINIŲ IR RELIGINIŲ SANTYKIŲ ISTORIJS BALŲ IR RYTŲ SLAVŲ PARIBIO ZONOJE

FIODORAS KLIMCIUKAS, ALOYZAS VIDUGIRIS

Etnolingvistinė baltų ir rytinių slavų riba per daugelį amžių labai smarkiai pakito¹. Šių procesų raida yra gana sudėtinga ir iki galo neišaiškinta. Baltų ir rytinių slavų paribio gyventojų religinė priklausomybė taip pat nebuvo pastovi. Nors etnolingvistiniai ir religiniai gyventojų sudėties kitimai yra savarankiški procesai, tačiau jie neretai vienas su kitu glaudžiai susiję. Todėl šių procesų santykiai, be abejo, yra verti rimto dėmesio. Apžvelkime svarbiausius šių santykių aspektus, sąlygiškai išskirdami keletą etapų.

1. Rusia buvo apkrikštyta pagal Rytų (graikų) bažnytines apeigas 988 m. Nemaža rytų slavų dalis, ypač pietinė, tapo krikščionimis dar X a. pirmojoje pusėje ir viduryje. Antra vertus, kai kuriose rytų slavų nuošalesnėse vietose pagonybė išliko dar gero kai po oficialaus Rusios krikšto. Be to, ir pagoniškosios ideologijos pakeitimas krikščioniškąja nebuvo staigus ir greitai pasibaigęs aktas, o truko ilgai. Kijevo Rusios laikais Aukštutinio Padneprio teritorijoje ir gretimose srityse buvo išlikę dar nemažai gyventojų, kalbėjusių įvairiomis, daugiausia rytinių baltų, tarmėmis. Daugelis jų, pradedant dvikalbiais, palaipsniui buvo įtraukti į bendrą christianizacijos procesą kartu su juos supusiais slavais. Tačiau veikiausiai nemaža jų dalis dar ilgai išliko pagonys ir po to, kai aplinkiniai slavai jau buvo priėmę krikščionybę. Jų tokį išlikimą, be kitų priežasčių, kaip, pvz., gamtinės kliūtys, gyventojų kompaktiškumas slavų teritorijoje ir kt., sąlygojo ir skirtinga kalba. Manoma, kad dalis šių vietų Rusioje buvo pramintos „Litvos“ ar panašiais vardais².

Nors pagrindinės etnografinės baltų gyvenamos žemės dar ilgai išliko pagoniškos, bet rytiniai ir pietrytiniai lietuvių ir latvių genčių pakraščiai, kartais mokėję Rusiai duoklę, veikiausiai buvo patekę ir į Rytų bažnyčios įtaką. Ši įtaka, be abejo, dar daugiau sustiprėjo, kai rytinė Lietuvos ir nemaža Latvijos dalis buvo įjungta į Polocko kunigaikštystę. Tuo pačiu metu, matyt, vyko ir rytų slavų kolonizacija į šias baltų žemes. Be to, XI a. viduryje (1054) krikščionių bažnyčia suskilo į Rytų — stačiatikių, ir Vakarų — katalikų.

2. Nuo XIII a. pirmosios pusės, t. y. nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susidarymo, iki 1387 m. — oficialaus Lietuvos krikšto pagal katalikų bažnytines apeigas, nemažai lietuvių, ypač lietuvių ir baltarusių paribio gyventojų, veikiausiai jau buvo priėmę stačiatikybę. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susidarymo metu

полагая, что пруссы и литовцы происходят из готов-аланов, часть которых после поражения на территории бывшей Римской империи вернулась обратно в Скандинавию и Прибалтику. Альберт Коялович, автор первой истории Литвы (1650), доказывал, что такими возвращенцами были не аланы, а герулы. Сложилось мнение, что балтийские племена принимали участие в великом переселении народов. В начале XX в. началось выяснение пути, по которому они подошли к Балтийскому морю. По мнению И. Басанавичюса, из Фракии путь вел до Дуная, а по мнению К. Буги — по Днепру и Оке. Теорию Басанавичюса подвергли критике языковеды, а теорию Буги — археологи. И. Пузинас доказывал, что передвижение народов Литвы не коснулось. Следовательно, балты в Прибалтике являются автохтонами, и широко распространенное мнение, что литовский язык имел что-то общее с санскритом, несостоятельно.

IS ETNOLINGVISTINIŲ IR RELIGINIŲ SANTYKIŲ ISTORIJS BALŲ IR RYTŲ SLAVŲ PARIBIO ZONOJE

FIODORAS KLIMCIUKAS, ALOYZAS VIDUGIRIS

Etnolingvistinė baltų ir rytinių slavų riba per daugelį amžių labai smarkiai pakito¹. Šių procesų raida yra gana sudėtinga ir iki galo neišaiškinta. Baltų ir rytinių slavų paribio gyventojų religinė priklausomybė taip pat nebuvo pastovi. Nors etnolingvistiniai ir religiniai gyventojų sudėties kitimai yra savarankiški procesai, tačiau jie neretai vienas su kitu glaudžiai susiję. Todėl šių procesų santykiai, be abejo, yra verti rimto dėmesio. Apžvelkime svarbiausius šių santykių aspektus, sąlygiškai išskirdami keletą etapų.

1. Rusia buvo apkrikštyta pagal Rytų (graikų) bažnytines apeigas 988 m. Nemaža rytų slavų dalis, ypač pietinė, tapo krikščionimis dar X a. pirmojoje pusėje ir viduryje. Antra vertus, kai kuriose rytų slavų nuošalesnėse vietose pagonybė išliko dar gero kai po oficialaus Rusios krikšto. Be to, ir pagoniškosios ideologijos pakeitimas krikščioniškąja nebuvo staigus ir greitai pasibaigęs aktas, o truko ilgai. Kijevo Rusios laikais Aukštutinio Padneprio teritorijoje ir gretimose srityse buvo išlikę dar nemažai gyventojų, kalbėjusių įvairiomis, daugiausia rytinių baltų, tarmėmis. Daugelis jų, pradedant dvikalbiais, palaipsniui buvo įtraukti į bendrą christianizacijos procesą kartu su juos supusiais slavais. Tačiau veikiausiai nemaža jų dalis dar ilgai išliko pagonys ir po to, kai aplinkiniai slavai jau buvo priėmę krikščionybę. Jų tokį išlikimą, be kitų priežasčių, kaip, pvz., gamtinės kliūtys, gyventojų kompaktiškumas slavų teritorijoje ir kt., sąlygojo ir skirtinga kalba. Manoma, kad dalis šių vietų Rusioje buvo pramintos „Litvos“ ar panašiais vardais².

Nors pagrindinės etnografinės baltų gyvenamos žemės dar ilgai išliko pagoniškos, bet rytiniai ir pietrytiniai lietuvių ir latvių genčių pakraščiai, kartais mokėję Rusiai duoklę, veikiausiai buvo patekę ir į Rytų bažnyčios įtaką. Ši įtaka, be abejo, dar daugiau sustiprėjo, kai rytinė Lietuvos ir nemaža Latvijos dalis buvo įjungta į Polocko kunigaikštystę. Tuo pačiu metu, matyt, vyko ir rytų slavų kolonizacija į šias baltų žemes. Be to, XI a. viduryje (1054) krikščionių bažnyčia suskilo į Rytų — stačiatikių, ir Vakarų — katalikų.

2. Nuo XIII a. pirmosios pusės, t. y. nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susidarymo, iki 1387 m. — oficialaus Lietuvos krikšto pagal katalikų bažnytines apeigas, nemažai lietuvių, ypač lietuvių ir baltarusių paribio gyventojų, veikiausiai jau buvo priėmę stačiatikybę. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susidarymo metu

į jos sudėtį pateko jau daug apsikrikštijusių rytų slavų (stačiatikių). Kiek žinoma, didieji Lietuvos kunigaikščiai, patys būdami pagonys, pasižymėjo tolerantiškumu ir nevaržė krikščionybės plitimo. Galimas daiktas, Gedimino valdymo (1315—1341) metais Vilniuje ir Naugarduke buvo katalikų ir stačiatikių bažnyčios³. Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkai, daugelyje senosios Rusios kunigaikštysčių davę pradžią lietuviškoms dinastijoms, ne tik nekeitė ir nevaržė vietinės stačiatikių tikybos, bet ir patys krikštijosi pagal Rytų bažnytinės apeigas, išmoko vietines rytų slavų tarmes ir su vietos gyventojais dažniausia kalbėjosi jų kalba. Lietuvių ir baltarusių paribio zonoje, kur buvo paplitęs lietuvių ir baltarusių bilingvizmas, glaudūs kontaktai su rytiniais slavais, kurių daugumas buvo krikščionys, negalėjo neskatinti stačiatikiybės plitimo tarp lietuvių, ypač dvikalbių. Kad su stačiatikybe Lietuvoje buvo anksčiau susipažinta negu su katalikybe, rodo lietuviška bažnytinė terminologija, kurios pagrindą sudaro rytų slavų skoliniai⁴, taip pat rytų slavams būdinga antroponimija⁵. Vadinasi, pirmieji krikščionybės skleidėjai tarp lietuvių buvo rytiniai slavai, t. y. dabartinių baltarusių protėviai, o ne lenkai. Kaip rodo fonetinės ir morfologinės seniausių bažnytinių terminų ir antroponimų ypatybės, Rytų bažnyčios įtaka lietuviams pasireiškė dar XI a., bet ypač ji suintensyvėjo nuo XII a. antrosios pusės⁶. Taigi reikia manyti, kad to meto lietuvių ir baltarusių etniniame paribyje, iš dalies ir kitose vietose, iki oficialaus Lietuvos krikšto jau buvo nemažai ir lietuvių, priėmusių rytų krikščionių (stačiatikių) tikyba.

Lietuvoje iki oficialaus krikšto veikiausiai irgi buvo katalikų. Tai daugiausia kitataučiai amatininkai, pirkliai, karo belaisviai, misionieriai ir, žinoma, šiek tiek jų paveiktų lietuvių.

3. 1387 m. lietuviai paskutinieji Europoje buvo apkrikštyti pagal katalikų bažnytinės apeigas (be žemaičių, kurie liko pagonys iki 1413 m.). Tuo būdu katalikybę priėmė ir nemažai lietuvių, salomis gyvenusių dabartinės Baltarusijos teritorijoje tarp rytų slavų — stačiatikių. Kad tuo metu čia būta didelių lietuviškų salų, rodo tas faktas, jog jau krikšto metais iš septynių įkurtų parapinių bažnyčių, penkios (Maišiagalos, Ukmergės, Nemenčinės, Medininkų ir Krevo) buvo lietuvių gyventose žemėse, o dvi (Hainos (Ainos?) ir Obolcų) — gerokai toliau į rytus. Tiesa, dėl jų (tokių katalikiškų salų čia yra gerokai daugiau)⁷ kilmės nėra vieningos nuomonės. Antra vertus, katalikybę priėmė ne tik lietuviai pagonys, bet ir dalis stačiatikių, nes krikštytis pagal katalikų bažnytinės apeigas buvo kviečiami visi: rytų slavai — savanoriškai, o lietuviai — neretai vietos dvasininkų nuožiūra⁸. Tačiau mažai tikėtina, kad visi stačiatikiai lietuviai būtų perėję į katalikus. Jų dalis, ypač tie, kuriems stačiatikybė, kartu dvikalbystė, o gal ir dažnesnis rytų slavų kalbos vartojimas buvo tapę tradicija, tikriausiai liko stačiatikiai.

4. Jungtinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės (Žečpospolitos) laikais katalikybę priėmė taip pat kai kurios baltarusių ir ukrainiečių

grupės, daugiausia kurdamosios naujuose, po karų ir maro ištuštėjusiuose rajonuose. Tarp naujai besikuriančių gyventojų katalikybės plitimas neretai būdavo nenatūralus, priklausydavo nuo politinių ir socialinių sąlygų⁹. Pagrindinės ukrainiečių katalikų grupės susitelkusios Podolėje, dabartinėse Vinicos, Chmelnickio ir Ternopolio srityse. Tai kaip tik ta teritorija, kuri ne kartą Krymo totorių buvo nusiaubta ir daugiausia ukrainiečių apgyventa Lenkijos ir Lietuvos valstybės laikais. Nemaža Baltarusijos katalikų dalis, be abejo, yra lietuvių kilmės, tačiau nemažesnė dalis gali būti ir baltarusiai stačiatikiai, dėl reformacijos virtę protestantais, o paskui dėl kontrreformacijos — sukatalikėje. Smulkesnės baltarusių ir ukrainiečių katalikų grupės formavosi baltarusiams ir ukrainiečiams įvairiai bendraujant su lenkais, lietuviais ir kitais katalikais, dėl Žečpospolitos laikais vestos prokatalikiškos politikos, taip pat dėl lietuvių ir lenkų (vietinių ar atsikėlėlių) asimiliacijos su aplinkiniais baltarusiais ir ukrainiečiais.

5. 1596 m. Bresto Bažnytinės unijos aktu susijungė stačiatikių, gyvenusių jungtinėje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, ir katalikų bažnyčios. Unitų, kaip ir katalikų, bažnyčia tapo pavaldži popiežiui. Tačiau po jungtinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimų, kai didelė jos dalis buvo įjungta į Rusijos imperiją ir kai prasidėjo stačiatikiybės stiprinimas, 1839 m. unija buvo panaikinta — Baltarusijos ir Ukrainos unitų bažnyčia vėl buvo sujungta su Rusijos metropolitui priklausiančia stačiatikių bažnyčia. Po sujungimo dalis unitų tapo katalikais. Antra vertus, caro valdžia, pasinaudodama unitų grąžinimo stačiatikių bažnyčiais aktu, stačiatikiais pavertė ir nemaža katalikų, niekada nebuvousių unitais ar stačiatikiais. Įsiziėbus politinei, ideologinei ir religinei kovai tarp caro patvaldystės ir prolenkiškos ideologijos atstovų, religija tapo ideologinės kovos įrankiu ir buvo pradėta tapatinti su tautybe: stačiatikiai — rusai, o katalikai — lenkai. Kaip tik tuo metu (nuo XIX a. vidurio) daugelis lietuvių ir baltarusių pasienio katalikų pradėjo save laikyti lenkais. XIX a. gale ir ypač XX a. pradžioje Vilniaus gubernijoje į katalikybę perėjo daug stačiatikių, t. y. grįžo daugiausia anksčiau stačiatikiais paverstų katalikų.

6. Literatūroje yra paplitusi nuomonė¹⁰, kad pietrytinė katalikų riba (pagal M. J. Grinblatą ji ėjusi į rytus nuo Drujos ir Breslaujos, per Boginių ežerą, pro Kazėnus, Pastovus, pro pietrytinį Svyrių ežero kampą, į rytus nuo Ašmenos, pro Galšią, Trobas, Lydą, į šiaurę nuo Vosyliškių, Beržtų, Gardino) sutampa su senosios lietuvių gyventos teritorijos ribomis. Ši nuomonė reikalauja kai kurių pataisų. Toji katalikų riba veikiausiai yra artima XIII—XIV a. lietuvių pagonių, nepriėmusių ir priėmusių stačiatikybę, ribai, nors iš tiesų vietomis ji ėjo kiek pietryčiau. O apskritai ploto, kur dar vyravo lietuviai — tiek pagonys, tiek jau priėmę Rytų krikščionybę — pietrytinė paplitimo riba, matyt, yra artima apibendrintai religijų (stačiatikių ir katalikų) ribai, kurią, pvz., yra išvedęs J. Safarevičius. Pagal jį ši riba eina gerokai į rytus nuo Breslau-

jos, pro Pastovus, vakarine Naručio (Naročiaus) ežero puse, bet į rytus nuo Svyrių ežero bemaž iki Beržuonos upės, šiek tiek į šiaurę nuo Nemuno, bet į pietus nuo Yvijos, Lydos, Ščiučino, netoli Skidliaus beveik Katros upe aukštyn daro kilpą į šiaurę vos ne iki Lietuvos TSR sienos, nuo čia vėl pasisuka į pietvakarius (vakaruose lieka Pariečė ir Gardinas) pro Indurą, Baltstogės (Bialystoko) ir Belsko linkui¹¹. Tačiau iš tiesų tiek etnolingvistinė lietuvių ir rytų slavų, tiek religinė stačiatikių ir katalikų (anksčiau lietuvių pagonių) riba nebuvo tiesi ir lygi. Tos ribos, tarpusavyje sutapdamos ir nesutapdamos, veikiausiai smarkiai vingiavo tai į vieną, tai į kitą pusę, primindamos pusiasalių pavidalo iškyšulius su atitinkamomis salomis ir salelėmis vienoje ir kitoje tų ribų pusėje. Apie tai iš dalies liudija ir šio krašto vietovardžiai, ir dabartinė religijų riba¹².

7. Latgaloje, iki jos įjungimo į Kalavijuočių ordino valdas, jau nuo X a. plito Rytų krikščionybė, o nuo XIII a. — katalikybė. Dalis latgalių, anksčiau apsikrikštijusių pagal Rytų bažnytines apeigas, arba susiliejo su čia gyvenusiais bei atsikėlusiais rytų slavais (baltarusiais ar rusais), arba vėliau priėmė katalikybę. Skirtingai nuo daugumos latvių, po reformacijos tapusių protestantais, latgaliai išliko katalikai, kadangi Latgala nuo XVI a. (1561) įėjo į jungtinę Lenkijos ir Lietuvos valstybę. Latviai protestantai Latgaloje — tai daugiausia vėlesni persikėlėliai iš kitų Latvijos sričių¹³.

Lietuviai, sudarę nemažą pietinės Latgalos gyventojų dalį, ypač iki Dauguvos upės, ir didesnėmis grupėmis gyvenę į šiaurę už jos, iš seno taip pat kontaktavo su rytų slavais. Jų dalis, galimas daktas, kaip ir latgaliai, apsikrikštiję pagal Rytų bažnytines apeigas, suslavėjo, kiti, jau priėmę katalikybę, kaip ir vėliau atsikėlusieji, vėlgi suslavėjo (sulenkėjo ar subaltarusėjo), treči — sulatvėjo. Iki šių dienų nedidelėmis salomis lietuvių kalbą čia išlaikė daugiausia vyresniojo amžiaus žmonės¹⁴.

Latgalos baltarusiai skirtini į dvi grupes: stačiatikius ir katalikus. Latgalos baltarusiai stačiatikiai susiformavo arba iš senųjų rusų gyventojų, arba asimiliuotų vietos gyventojų baltų ir vėliau atsikėlusių iš Baltarusijos slavų. Baltarusiai katalikai susidarė tiek iš atsikėlėlių iš Baltarusijos, ypač iš lietuvių ir baltarusių paribio (iš jų daugelis yra lietuvių kilmės), tiek iš asimiliuotų vietinių latgalių ir lietuvių.

Lenkai kiek didesnėmis grupėmis Latgaloje pradėjo kurtis, jai įėjus į Lenkijos ir Lietuvos valstybę. Tačiau dauguma šio krašto lenkų — tai asimiliuoti vietiniai latgaliai, lietuviai ir baltarusiai katalikai.

Masinis rusų (sentikių ir stačiatikių) kėlimasis į Latgalą prasidėjo XVI, ypač XVII amžiuje. Sentikiai, kurių yra daug daugiau negu stačiatikių, čia pradėjo kurtis XVII a. (po slavų cerkvės skilimo), ieškodami prieglobsčio nuo stačiatikių persekiojimo¹⁵. Su rusais stačiatikiais susiliejo ir dalis baltarusių stačiatikių. Savo

ruožtu dalis rusų, atsikėlusių iš Pskovo srities, susiliejo su Latgalos baltarusiais stačiatikiais.

8. Lietuvių ir baltarusių (iš dalies latvių ir baltarusių bei lietuvių ir rusų) kalbinė riba per daugelį šimtmečių slinko vakarų ir šiaurės kryptimi. Tai vyko lietuvių ir baltarusių bilingvizmui plintant tarp lietuvių, o paskui lietuviams palaipsniui pereinant į baltarusių kalbą. Taip tęsiasi ir iki šių dienų. Manytina, kad anksčiausiai baltarusių kalbą perėmė lietuviai stačiatikiai. Apkrikštyti pietrytiniai baltų pakraščiai Rytų bažnyčios priklausomybėje išbuvo ne dešimtmečius, o šimtmečius. Rytų bažnyčia, slavų kraštuose dažniausiai vartodama genetiškai artimą senąją slavų kalbą, nemažai prisidėjo prie slavų konsolidacijos ir konservacijos (apsaugojo nuo pašalinių įtakų). Savo ruožtu ir ji pati slavų kraštuose įgijo slavišką pobūdį. Todėl ir į jos įtaką patekusiems baltų (latvių, lietuvių ir kt.) etnografiniams pakraščiams, kurie, be to, neretai dar buvo mišrus, stačiatikybė turėjo neabejotinai didelę reikšmę ne tik gyventojų dvasinei kultūrai, jų etnolingvistinei orientacijai, bet dažnai ir senų geografinių pavadinimų slaviškai transformacijai, taip pat naujų slaviškų pavadinimų atsiradimui. Tiesa, kai kurie vietovardžiai ir stačiatikių salos čia gali būti atsiradę po XVII—XVIII a. karų ir maro į ištuštėjusias žemes atsikėlus rytų slavams.

Kiek vėliau vyko lietuvių katalikų baltarusėjimas, neretai sietinas su sulenkėjusia dvasininkija ir bajorija. Tačiau apskritai šis procesas tikriausiai nebuvo vienpusis. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės klestėjimo metu ir vėliau yra vykusios lietuvių kolonizacija į rytų slavų ir kitas kaimynines žemes¹⁶, sulietuvėjo kai kurios baltų gentys (sėliai, jotvingiai ir kt.) bei persikėlėliai, taip pat rytų slavų grupės, atsidūrusios lietuvių apsuptyje. Taigi lietuvių kalba irgi yra plitusi tarp kitų tautybių, tik ne taip sparčiai.

Daugiausia neaiškumų kelia baltų ir slavų, tuo pačiu lietuvių ir baltarusių, plačioje paribio zonoje vykusios etnolingvistinių procesų chronologija. Atsakymą čia gali duoti tik kompleksiškas visų įmanomų šaltinių (istorinių archyvinių žinių, archeologijos, etnografijos, antropologijos, mitologijos, tautosakos, dialektologijos, ypač toponimikos, duomenų) kaupimas ir tyrinėjimas. Gaila, kad kol kas per lėtai tyrinėjama šios zonos, ypač šiaurės vakarų Baltarusijos, toponimika. Sėkmingam šios problemos sprendimui nemažą reikšmę taip pat turi duomenys apie religinius to krašto santykius ir jų raidą.

NUORODOS

1. Видугирис А. Ю., Климчук Ф. Д. Некоторые вопросы этноязыковых процессов на балто-восточнославянском пограничье.— В кн.: Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом (Предварительные материалы конференции, 11—15 декабря 1978 г.). М., 1978, с. 10—35.
2. Хабургаев Г. А. Этнический состав Древнерусского государства и образование трех восточнославянских народностей.— Советская этнография, 1972, № 1.

3. Abraham W. Polska a chrzest Litwy.— In: Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Warszawa—Lublin—Łódź—Kraków, 1914, p. 7; Jurginis J. Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje.— V., 1976, p. 35.
4. Būga K. Rinktiniai raštai.— V., 1958, t. 1, p. 431; Borowska N. Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie Dictionarium Szyrwida.— In: Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. Warszawa, 1957, t. 2, p. 320—365; Зинкявичюс З. К истории литовской христианской терминологии восточнославянского происхождения.— В кн.: Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом. М., 1978, с. 83.
5. Būga K. Min. veik., p. 431—432; Zinkevičius Z. Smulkmenos. XXVI.— Baltistica, 1976, t. 12(1), p. 84; Zinkevičius Z. Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje.— Baltistica. II priedas. 1977, p. 151—156.
6. Būga K. Min. veik., p. 432; Зинкявичюс З. К истории... с. 83.
7. Ochmański J. Biskupstwo Wileńskie w średniowieczu.— Poznań, 1972, p. 82—90.
8. Kosman M. Drogi zaniku pogaństwa u Bałtów.— Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1976, p. 39—40.
9. Wiśniewski J. Zarys dziejów osadnictwa wiejskiego we wschodniej części wojewódstwa Białostockiego do połowy XVII w.— In: Навуковы зборнік. Белосток, 1964.
10. Гринблат М. Я. К вопросу об участии литовцев в этногенезе белорусов.— В кн.: Вопросы этнической истории народов Прибалтики по данным археологии, этнографии и антропологии. М., 1959, с. 525; Гринблат М. Я. Белорусы.— Минск, 1968, с. 158, 159.
11. Safarewicz J. Rozmieszczenie nazw na *-iszki* na pograniczu słowiańsko—litewskim.— In: Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności. 1947, t. 48, Nr. 2, p. 45.
12. Батюшков П. Н. Карта народонаселения Западнорусского края по исповеданиям.— СПб., 1864; Werbelis K. Russisch—Litauen: Statistisch-etnographische Betrachtungen.— Stuttgart, 1916, Karte Nr. 2.
13. Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert.— S. Peterburg, 1892; Bielenstein A. Atlas der Ethnologischen Geographie des heutigen und des prahistorischen Lettenlandes.— S. Peterburg—Riga, 1892.
14. Garšva K. Lietuvių kalbos salos pietryčių Latvijoje.— Mūsų kalba, 1977, Nr. 6, p. 39—42.
15. Заварина А. Из истории поселения старообрядцев в Латгалии.— В кн.: Атеизм и религия. Рига, 1969, с. 153—172.
16. Ochmański J. Min. veik., p. 79—90.

К ВОПРОСУ ОБ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИХ И РЕЛИГИОЗНЫХ СООТНОШЕНИЯХ В ЗОНЕ БАЛТО-ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ

Ф. КЛИМЧУК, А. ВИДУГИРИС

Резюме

Этнолингвистическая балто-восточнославянская граница в течение столетий претерпела коренные изменения. Религиозная принадлежность населения балго-восточнославянского пограничья тоже не оставалась неизменной.

Восточные славяне были крещены по восточнохристианскому обряду в 988 г., т. е. почти на три столетия раньше, чем латгальцы и на четыре столетия, чем литовцы-аукштайты (1387). За это время в общий процесс христианизации наряду с окружающим славянским населением вовлекалось и местное балтийское население, которое в виде островков встречалось еще до Верхнего Поднепровья и на юго-восточных окраинах литовских и латышских этнических территорий, входивших в XI—XII вв. в состав восточнославянских княжеств. Распространению православия в более поздние века не противостояли и князя Великого княжества Литовского. О том, что с православием Литва познакомилась раньше, чем с католичеством, свидетельствует литовская церковная терминология, основу которой составляют восточнославянские (белорусские) заимствования и антропонимия. Некрещеными оставались лишь более компактные и гомогенные балтийские пограничные области и островки на нынешней территории БССР.

После крещения литовцев в 1387 г. католичество приняли не только литовцы-язычники, но и часть литовцев-православных. Однако мало вероятно, что все литовцы-православные перешли в католичество. Очевидно, часть их, прежде всего те, у которых православие и билингвизм имели значительные традиции, сохранили православную веру.

Аналогичные процессы происходили и в Латгалии.

Немалая часть белорусских католиков — литовского происхождения. Однако большинство украинских и белорусских католических островков появилось в результате реформации и контрреформации, а также политики окатоличивания, проводимой правительством Речи Посполитой.

Литовско-белорусская граница в течение многих столетий перемещалась в северо-западном направлении. Это происходило преимущественно в результате колонизационной политики католического духовенства и местного дворянства. Однако этот процесс, видимо, не был все время односторонним.

Судя по всему, юго-восточная граница расселения старокатоликов, не знавших унии, приблизительно отражает прежнюю границу расселения литовцев в XIII—XIV вв. Однако следует иметь в виду изменения в составе населения, вызванные в XVII—XVIII вв. войнами, голодом и эпидемиями чумы. Более обстоятельный ответ на эти вопросы может дать комплексное исследование и анализ всех возможных источников, в том числе и данных о религиозном соотношении в этом регионе.